

O TERMINOLOŠKOM NIZU:
LEKSEM – RIJEČ – TERMIN – NAZIV – IME – ZNAK – IZRAZ

Milica Mihaljević

0. U terminološkom je radu potrebno razgraničiti značenja članova niza: *leksem* – *riječ* – *termin* – *naziv* – *ime* – *znak* – *izraz* jer se oni upotrebljavaju u nedovoljno određenom značenju pa često dolazi do zamjenjivanja jednog naziva drugim. Mnogi su od ovih naziva višeznačni ili im razni autori pridaju različito značenje. Zbog toga je potrebno usporedno obraditi te nazive i odrediti njihove hijerarhijske odnose, odnose preklapanja (sinonimske odnose) i odnose granične bliskosti (heteronimske odnose), te odrediti koji su od njih potrebni u nazivlju terminološke struke.

1. Poći ću od određenja same riječi jer nam je ona intuitivno najbliža i najjasnija iako ju je teško definirati. „Riječ je onaj skup glasova, koji ima neko značenje. On je vezan redovno jednim akcentom, a ne možemo ga ili ne želimo rastaviti u manje dijelove.”¹ *Riječ* se u lingvistici upotrebljava u nekoliko različitih značenja: 1. fonološka ili ortografska riječ, 2. gramatička riječ, 3. apstraktna jedinica. Za terminološke potrebe riječ možemo odrediti kao najmanju jedinicu u jeziku koja ima određeno značenje i koja može postojati kao samostalna jedinica u rečenici. Riječ je najmanji slobodni oblik, oblik koji se može izgovoriti sam (sa značenjem), ali se ne može analizirati u dijelove koji bi se sami izgovorili (sa značenjem). Dakle, riječi su: *stol*, *kišobran*, *ljubav* itd.

2. *Leksem* je također višeznačan, ali ovdje ću se zadržati samo na onom značenju koje se uklapa u ovaj niz. *Leksem* odgovara riječi o tradicionalnoj gramatici, tj. riječi u trećem (apstraktnom) značenju. Leksemi su određeni kao apstraktne nepromjenjive jedinice koje su nezavisne od svojih slučajnih svojstava. *Leksem* je apstraktna leksička jedinica na razini jezika, a ne govora. *Leksem* je riječ promatrana u čitavoj ukupnosti svojih oblika i značenja. Tako su npr. *brat*, *brata*, *bratu*, *braća* itd. različite riječi, ali isti leksem. Čini se da ova distinkcija nije značajna za terminološki rad. Pokazat ću to na primjeru: za naziv *peraći stroj* možemo reći da je sastavljen od dvije riječi (pravopisne, glasovne ili gramatičke) ili da sadrži dva leksema (apstraktnije gledano). U slučaju da govorimo o riječima (u značenjima 1 i 2) oblik *peraći stroj* i oblik *peraćeg stroja* sastojali bi se od različitih riječi iako se oba sastoje od istih leksema. Budući da ova distinkcija uglavnom nije značajna za terminološki rad, možemo se služiti nazivom riječ i onda kad govorimo o apstraktnoj jedinici. Ako se ipak pojavi potreba da se *peraći stroj* razlikuje od *peraćeg stroja*, može se upotrijebiti uobičajeni naziv *oblik riječi*, pa možemo reći da se tu radi o istim riječima u različitim oblicima.

3. Najveći se problemi pojavljuju u određivanju *naziva* jer se tu postavlja pitanje odnosa između *naziva* i *termina*. Kod mnogih su autora *naziv* i *termin* istoznačni. Međutim, ponekad se *naziv* i *termin* upotrebljavaju u donekle diferenciranom značenju. Dok je *naziv* jezični znak za neki pojam koji ne mora nužno pripadati kojem znanstve-

¹ Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, P–Ž, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, str. 292.

nom području, a može se sastojati od jedne ili više riječi, *termin* je jezični znak za neki pojam jednoznačno definiran u strogo određenom znanstvenom području. Budući da u terminološkom radu nema praktične potrebe za ovom razlikom, jer se umjesto *naziva* u općem jeziku može upotrijebiti *riječ* ili *sintagma* (*grupa riječi*), *naziv* i *termin* možemo smatrati istoznačnicama, pa za isti pojam imamo jedan domaći i jedan strani (latinski) naziv. *Naziv* je znak za znanstveni pojam, tj. pojam koji je član određenog sustava pojmova i čije je značenje određeno unutar tog sustava. Nazivi točno određuju pojmove u kojoj znanstvenoj disciplini. Oni stoga moraju imati točno određeno, strogo dogovoreno značenje koje razgraničava pojam od svih njemu bliskih pojmova, koje je lišeno svih konotativnih značenja i koje ne izaziva nikakvih sporednih asocijacija.

Odnos između riječi (ili sintagme) u općem jeziku i naziva (termina) objasniti ću na primjeru. U svakodnevnom, općem jeziku postoji riječ *knjiga* (ili sintagma *šećerna tabla*) koja odgovara određenom pojmu koji o knjigama (šećernim tablama) imaju govornici hrvatskoga književnog jezika. Međutim, želimo li npr. za potrebe bibliotekarstva (ili prehrambene industrije u slučaju šećerne table), točno definirati knjigu (šećernu tablu) i razgraničiti je od časopisa, brošure itd. (ili od čokolade), riječ *knjiga* (sintagma *šećerna tabla*) prijeći će terminologizacijski postupak, osloboditi se nepreciznosti u značenju i dobiti jednoznačnu i jasnu definiciju. Tada će *knjiga* (*šećerna tabla*) postati jednoznačan i jasno određen znanstveni naziv, tj. naziv bibliotekarske (prehrambene) struke. Dakle, riječ (ili sintagma) koja prođe terminologizacijski postupak postaje naziv.

Nazivi se prema odnosu između označitelja i označenoga mogu podijeliti na višeznačne i jednoznačne nazive. U nazivlju treba težiti da svi nazivi postanu jednoznačni, tj. da se uklone sinonimi i homonimi. Prema području u kojem se određeni naziv primjenjuje nazivi se mogu podijeliti na matematičke, lingvističke, biološke itd. Ukupnost tih naziva tvori matematičko, lingvističko, biološko itd. nazivlje. Nazivi se prema karakteru označenoga, tj. prema tome da li je označeno pojedinačni predmet ili opći pojam, dijele na imena (apelative) i na opće nazive, tj. nazive u užem smislu.

4. *Ime* je naziv za konkretan, određen, pojedinačni pojam, a ne za pojam vrste. *Šarov* je ime psa, *Zagreb* je ime grada, dok je *ruža* naziv, a ne ime biljne vrste. Može se postaviti pitanje prikladnosti takve definicije jer su imena direktno vezana za označeno, a ne za pojam. Time smo dotakli stoljetnu filozofsku raspravu o tome imaju li imena smisao ili samo denotaciju. Međutim, odgovor na to pitanje nije važan u terminološkom radu.

Odnos imena prema riječi isti je kao i odnos naziva prema riječi, tj. jedno ime može se sastojati od jedne ili više riječi (*Zagreb*, *Novi Sad*, *Sjedinjene Američke Države*). Drugo je pitanje, koje se postavlja u vezi s imenima, pitanje njihove pripadnosti određenom jezičnom sustavu kao i potreba njihova uključivanja u rječnike određenog jezika. Za terminološke potrebe nije nužno cjelovito odgovoriti na to pitanje, već je jedino važno jasno razgraničiti imena od ostalih članova ovog terminološkog niza. U praktičnom leksikografskom radu imena se mogu uključiti u rječnik pojedinog jezika ili struke kad za to postoji potreba (npr. Wien – Beč).

5. Jednu od višeznačnosti *naziva* (termina), *riječi* i *imena* možemo objasniti analiziramo li njihov odnos prema *znaku*. *Znak* je simbol koji služi za komunikaciju među ljudima. *Znak* je materijalan i dostupan osjetilnim organima, ali njegov se sadržaj ne određuje materijalnim sastavom, već onim što se iz tog kompleksa suprotstavlja drugim zna-

kovima istog sustava. *Znak* je individualna okolnost, pojam ili stvar koja je nekoj drugoj individualnoj okolnosti, pojmu ili stvari trajno pridružena i to na takav način da na nju ukazuje i da umjesto nje stoji. Npr. zeleno svjetlo na semaforu znak je da je slobodan prolaz. Znakovi se mogu podijeliti na jezične i nejezične znakove. Zadržat ću se na jezičnim znakovima. Jezični je znak jedinstvo s dva lica: pojmom i akustičkom slikom. Znak je, dakle, kombinacija pojma i akustičke slike, ali u svakodnevnom govoru znak označava najčešće samu akustičku sliku. Da bi izbjegao nejasnoće i višeznačnosti, F. de Saussure je predložio novu distinkciju koja se temelji na opoziciji između dvije osnovne komponente znaka. On predlaže da se naziv *znak* sačuva za cjelinu, a da se pojam i akustička slika zamijene s *označeno* i *označitelj*. Iz te višeznačnosti znaka proizlazi i višeznačnost riječi, naziva i imena, jer su svi oni lingvistički znakovi. Budući da smo odredili da se znak odnosi i na označitelja i na označeno, a ne samo na označitelja možemo reći da i riječ, naziv i ime kao lingvistički znakovi obuhvaćaju i označitelja i označeno, a ne samo označitelja. Ako se govori samo o polovici znaka, treba upotrijebiti nazive *označitelj* i *označeno*.

6. Na kraju treba reći još nekoliko riječi o izrazu. *Izraz* je također višeznačan. Jedno njegovo značenje određeno je u opoziciji prema sadržaju i odgovara značenju označitelja, tj. obuhvaća samo dio znaka. Međutim, *izraz* se često upotrebljava u stručnim tekstovima da označi *riječ*, *sintagmu*, *naziv*, *frazem*, *dio rečenice* itd. U tom slučaju *izraz* nije strogo terminologiziran, tj. nije pravi stručni naziv, već riječ općeg jezika. Često se upotrebljava da se ne bi moralo jasno odrediti o čemu se govori. U tom slučaju *izraz* zapravo uključuje i izraz i sadržaj, tj. i označitelja i označeno. Zbog toga, kad želimo govoriti o izrazu u opoziciji prema sadržaju, bolje je upotrijebiti naziv označitelj da bi se izbjegla višeznačnost.

7. Vidimo, dakle, da su nam u terminološkoj struci potrebni nazivi: *riječ* (i *sintagma*), *naziv*, *ime*, *znak*, *označitelj* i *označeno*. *Termin* je tuđica koja je istoznačna s domaćim nazivom. *Izraz* nije terminologiziran stručni naziv, a *leksem* nam nije potreban jer njegovo značenje može biti obuhvaćeno nazivom *riječ*.

Završit ću jednim primjerom: *Zastavica* je riječ hrvatskog jezika. Ako se upotrijebi u računalnim znanostima kao oznaka jednobitnog spremnika koji javlja stanje vanjske jedinice (engl. flag), *zastavica* postaje stručni računalni naziv. Ako bi tko nazvao svog konja *Zastavica*, to bi bilo ime. *Zastavica* je jezični znak koji ima svoj izraz, tj. označitelja, a to je niz glasova (ili slova) z-a-s-t-a-v-i-c-a, i svoj sadržaj, (tj. označeno) koji odgovara pojmu koji o zastavici imaju govornici hrvatskoga književnog jezika (*zastavica* = mala zastava).

S a ž e t a k

Milica Mihaljević, Istraživački centar JAZU, Zagreb

UDK 801.3:001.4:808.62, izvorni stručni članak, primljen za tisak 3. listopada 1984.

The terminological series: leksem – riječ – termin – naziv – ime – znak – izraz

The author attempts to define terms: leksem, riječ, termin, naziv, znak, ime, izraz in standard Croatian and to determine which of them are required in the terminology of the theory of terminology.